

Izabela Lis-Wielgosz

Data przesłania tekstu do redakcji: 31.12.2012
Data przyjęcia tekstu do druku: 28.06.2013

izalisek@go2.pl

Władza i rodowód. O wizerunku władcy w staroserbskiej literaturze

ABSTRACT. Lis-Wielgosz Izabela, *Władza i rodowód. O wizerunku władcy w staroserbskiej literaturze* (Authority and Lineage. On the Image of Sovereign in the Old Serbian Literature). „Poznańskie Studia Sławistyczne” 5. Poznań 2013. Adam Mickiewicz University Press, pp. 173–184. ISBN 978-83-232-2636-9. ISSN 2084-3011.

The article refers to a problem of relationship between authority and genealogy, and to their specific functioning in the Old Serbian literature, that is in other words, in the hagiographical, historiographical, and hymnic texts. In all those works, the combination of the both ideas undoubtedly serves the ideological creation, regarding the image of sovereign together with the exposition of his extra-ordinary lineage and destiny which are tied to his place and role in the space of history, politics, religion, and culture. In the literature, this peculiar relationship is expressed by the two characteristic constructions of dynasty and genealogy. With regard to this representation, the dynastic construction is based on the model of biblical motif concerning Jesse's stem and functions as the *saint osier* of the family of Nemanjić. As for the second construction, of genealogy, it reveals itself as a component of the classical myth of historiography that determines the beginnings namely, the Serbian sovereign's mythical genesis that also concerns all his charismatic, saint family.

Keywords: authority; lineage; holiness; sovereign; Old Serbian Literature; hagiographical texts; historiographical texts; hymnic texts; state; orthodox Church; dynasty

W średniowiecznej rzeczywistości, jej porządku jurydycznym, politycznym, społeczno-kulturowym pozycja panującego jest w pełni i trwale sankcjonowana biblijną ideą boskiej proweniencji władzy, regulowana historyczną tradycją i recepcją definiującego ją zbioru znaczeń i wyobrażeń. Jego status jest jednoznaczny, stały i niepodlegający zmianie, ustalony staro- i nowotestamentowym kanonem. Władca jawi się w roli pomazańca, wykonawcy nakazu i planu Boga, wybrańca oraz dzierżyciela mandatu Ducha Świętego, namiestnika Chrystusa na ziemi (1 Sm 9,16; 16,13; Mdr

6,3; Rz 13,1–7). Sprawujący władzę jest więc święty na mocy Bożego prawa, charyzmatu powołania i wybraństwa, a tak pojęta godność wprost odzwierciedla się właśnie w średniowiecznych systemach politycznych, których stanowi trzon, centralny punkt odniesienia dla wszelkich generowanych przez nie zjawisk historycznych, kulturowych, społecznych, przede wszystkim zaś państwowych i eklezyjalnych. Na chrześcijańskim obszarze autorytet i rola panującego zostają zdefiniowane w odwołaniu do *imperium* i *sacredotium*, wraz z edyktem mediolańskim (313 roku), na wzór wcześniejszej (pogańskiej) tradycji duchowieństwo – biskupi otrzymują funkcje dygnitarzy cesarskich, a sam Konstantyn Wielki przyjmując tytuł Równego Apostołom, ogłasza się zwierzchnikiem nie tylko państwa, ale także Kościoła jako „biskup zewnętrzny” (Flis 2001: 279–280). W tym sensie pozycja imperatora jest podwójnie czy „absolutnie sakralna”, bo w specyficzny sposób, spajając obie władze, występuje on w roli jedynego panującego w imieniu Boga, pierwszego i wyłącznego zastępcy Najwyższego Rządcy. Pełniejszy wyraz znajdzie ta koncepcja w *Noweli 6* cesarza Justyniana I, która ją nie tylko podtrzyma, ale także uzupełni o zbiór prawnych regulacji określających harmonijne już funkcjonowanie obu instytucji jako odrębnych, lecz współzależnych i równorzędnych „darów Bożych”, a jednocześnie potwierdzających cesarskie zwierzchnictwo nad nimi (Flis 2001: 280; Evans 2008: 78–79). Ten załączek doktryny *diarchii* rozwinięty potem ogłoszony przez cesarza Bazylego I Macedończyka wstęp do kodeksu prawnego, tekst *Epanagogi*, w którym również mowa jest o paralelizmie imperatora i patriarchy nazywanych najwspanialszymi i koniecznymi częściami państwa, przy czym zwierzchnik Kościoła otrzymuje już znacznie większą decyzyjność i niezależność (Schmemmann 2001: 224–226; *Wieczera mistyczna* 1988: 136–137). Pomimo tej swoistej definicji władzy obowiązującej pierwotnie na całym chrześcijańskim obszarze, sakralna pozycja panującego jest później odmiennie budowana w jego części zachodniej i wschodniej. Podczas gdy na Zachodzie dość szybko następuje polityczne rozdzielenie instytucji państwa i Kościoła, to na Wschodzie dalej funkcjonuje i rozwija się idea symfonii, harmonii obu władz sakralnych ze swej natury wyznaczających idealny porządek (*taxis*); „Diarchia władzy nieokreślona prawnie, ale pośrednio z prawa wynikająca, stanowiąca odbicie dogmatu Wcielenia, pozwalała rozumieć świętość władzy jako świętość wynikającą ze współpracy z Wolą Bożą” (Gil 2005: 66).

Szczególną jej odmianą jest sformułowana w serbskim zbiorze prawnym sporządzonym przez Savę *Nomokanonie* (*Zakonopravilu sv. Save*) (Петровић 2002: 27–45; Мошин 1979: 101–128; Богдановић 1979: 91–99) religijno-polityczna koncepcja harmonijnego współistnienia, równorzędności władzy państwowej i kościelnej, co znajdzie trwałe odzwierciedlenie między innymi w literackich i plastycznych przedstawieniach ojców założycieli – Simeona i Savy, a potem ich następców. Hagiografia, hymnografia i ikonografia realizują temat świętości władzy w odwołaniu do uniwersalnej koncepcji, a jednocześnie do rodzimego programu cerkiewno-państwowego, kreśląc wizerunek pierwszego władcy, wielkiego żupana Stefana Nemanji, zwykle i prawie wyłącznie w kontekście *diarchicznym*, wynosząc go wraz z pierwszym arcybiskupem Savą na pozycję fundatorską. Niemalże we wszystkich realizacjach jego status określa paradygmat założycielski i wspomniana idea symfonii opartej na trwałej i określonej ideologicznie relacji między kolejnymi pokoleniami rządzących z charyzmatycznej dynastii Nemanjiciów i ich sukcesorami Lazareviciami oraz Brankoviciami oraz zwierzchników cerkiewnych (Маријановић-Душанић 1997; Gil 2005: 69).

Interesujące jest to, że w poświęconych wielkiemu żupanowi tekstach (pióra Savy, Stefana Pierwoukoronowanego czy Domentijana i Teodosija) zostaje pominięty, przemilczany lub tylko zdawkowo wspomniany okres poprzedzający jego panowanie, co wydaje się ideologicznym zabiegiem mającym na celu prezentację panującego jako protoplasty dynastii i fundatora niezależnej państwowości. Brak refleksji na temat pochodzenia zdaje się intencjonalnym podkreśleniem początku, szczególnego wybraństwa i daru władzy, a rodzajem genealogicznej kompensacji jest adaptacja biblijnego motywu pnia Jessego, który rychło legnie u podstaw literacko-ikonograficznej konstrukcji dynastycznej – serbskiego krzewu winnego (*svete loze*). Zwykle, wespół z Savą, Nemanja jest prezentowany w roli ojca i nazywany „pięknym kwiatem z dobrego korzenia” (отъ влгдлаго корене красьныи цвѣтъ) (*Żywot św. Simeona* 1865: 3) czy wręcz „wielce płodnym korzeniem drzewa oliwnego/rajskiego zasadzonego prawicą Pańską” (отъ довроплодѣнааго во корѣне дрѣва маслиньага, еже насади дѣсьница владичьна), z którego wyrastają następcy niczym „chwalebne i różnorodne pędy, niczym rajske kwiaty” (доврохвальныи и много-различныи вѣтви, како цвѣти раисци) (*Żywot św. Uroša I* 1866: 4).

Kolejni władcy jawią się jako wierne odwzorowanie lub nawiązanie do ojców założycieli, tradycyjnie są nazywani następcami świętego korzenia, latoroślą swych prarodziców, konarami i jednorodnymi pędami, co ma podkreślać ciągłość i legitymizację władzy¹. Najpełniejszą i najbardziej plastyczną realizację idea dynastyczna osiąga w tekstach arcybiskupa Daniela II, autora żywotów Stefana Uroša I, Stefana Dragutina, Stefana Milutina i Jeleny. Dynastia jako wiecznie zielone i płodne drzewo (Ps 92 (93), 13–15), funkcjonując na wzór pnia Jessego, staje się czytelnym znakiem trwałości i szczególnego przymierza z Bogiem. W taki oto symboliczny sposób idea władzy i genealogii jest rozwijana w najstarszych serbskich utworach hagiograficznych, hymnograficznych oraz przedstawieniach ikonograficznych – kompozycjach zachowanych w wielu monasterach między innymi w Gračanicy z ok. 1321, Peci z ok. 1334, Dečanach z 1350, Matejču z 1360 roku (Маријановић-Душанић 1994: 60–64). O trwałości tej konstrukcji przedstawieniowej świadczą późniejsze, znacznie oddalone czasowo realizacje literackie Pajsija Janjevca, który kreśląc wizerunki pierwszego króla Stefana (św. Simona) i ostatniego cara Uroša V, sięga do gotowych już rozwiązań, schematów ideowo-wyrażeniowych. W żywocie prologowym św. Simona pozycja władcy jest wyraźnie budowana w odwołaniu do motywu charyzmatycznego rodu – *svete loze*; serbski król jest wprost określany jako: „ten święty i czcigodny ojciec nasz Simon [co] wyrósł/wykiełkował z pobożnych rodziców, Simeona zwanego Nemanją i matki Anny” (Сѣй сѣый ѿ прѣвныи оцѣ нашѣ сѣмонѣ монахѣ, прозавѣ ѿ родитѣлей бл҃гочестивыхѣ, Сѣмѣона г҃лю, ѿже немана именоваса, ѿ матре Анны) (*Srbljak* 1761; v. *Srbljak* 1765, *Srbljak* 1861; *Србљак* 1970)². Analogicznie jest ów topos wykorzystany w tekście służby poświęconej młodemu carowi, o którym autor powiada, że „z korzenia szlchetnego wyrósł” (ѿ корене бл҃городна израслѣ), jawi się niby „siewu szlchetnego kwiat przepiękny” (Сѣмене бл҃городнаго цвѣтѣ прѣкрасенѣ), „pędu szlchetnego kwiat” (ѿ расли бл҃городныхѣ, цвѣтѣ) (*Srbljak* 1761; v. *Srbljak* 1765, *Srbljak* 1861; v. *Србљак* 1970). Koncepcja ścisłego powiązania

¹ Zespolona z konstrukcją rodową idea władzy stanie się wykładnią świętości i podstawową strategią gloryfikacji władcy w tekście żywota cara Dušana.

² W tekście w tzw. belgradzkim *Srbljaku* z 1861 roku wymienienie Simeona i Anny przywołuje też formułę wszystkich cerkiewnych rozesłań, w zakończeniu wymienia się też rodziców Maryi, a tym samym drzewo Nemanjiciów upodabnia się do drzewa Jessego.

władzy i genealogii okazuje się zatem niezwykle trwałym ujęciem, a w siedemnastowiecznych kompozycjach służy ponadto wykazaniu trwałości i kontynuacji tradycji literackiej, kulturowej, przede wszystkim zaś politycznej i ideologicznej. Przy całej wierności trwałym schematom ideowym i przedstawieniowym w tekście żywota św. Uroša dodatkowo zastosowana jest właściwa nie hagiografii, lecz historiografii strategia kreowania wizerunku władcy za pomocą pogłębionego, znakomitego rodowodu. Zasadniczo w utwór zostaje wbudowany starszy rodosłów, który w roli przodków serbskiego cara sytuuje Konstancję siostrę imperatora Konstantyna, przez co wyeksponowana jest nie tylko ciągłość władzy, ale też właśnie szlachetne, wręcz mityczne pochodzenie (Стојановић 1927: 1–39; *Смапе српске биографије* 1936; Пажсје Патријарх 1993)³. Jest to oczywista zmiana, ideowe czy nawet ideologiczne przesunięcie prezentacji władzy w aspekcie genealogicznym, dotąd wizerunki kolejnych panujących, następców wielkiego żupana Stefana Nemanji są bowiem kreowane w odwołaniu wyłącznie do jego postaci. Jak zauważa K. Jireček, to właśnie on stoi na początku, na czele wszystkich władców, zwykle jako praojciec (Јиречек 1952: 147). Wypada przypomnieć, że taka pozycja jest lansowana tylko przez część tekstów, gdyż niejednokrotnie występuje wraz z pierwszym arcybiskupem Savą. Tak też jest przedstawiany w ikonografii na przykład na fresku w monasterze Mileševa, a w kompozycjach rodowych zwykle z Savą i królem Stefanem w pierwszym rządzie, u podstaw serbskiego krzewu winnego w geście szeroko rozłożonych rąk symbolicznie podtrzymuje całą konstrukcję, czego przykładem są chociażby wyobrażenia w Gračanicy, Dečanach czy Peci (Марјановић-Душанић 1994: 60–64). W utworze Pajsija tego rodzaju wzmocnienie kreacji ostatniego serbskiego cara, dzięki głębokiemu rodowodowi, w szerszej perspektywie służy spotęgowaniu narracji dynastycznej i samej idei państwowej, a w czasach tzw. drugiego patriarchatu (odnowionego w 1557 roku) spajającego kompetencje obu władz, także nieistniejącego już państwa, podbudowie pozycji zwierzchnika cerkiewnego w roli dziedzica i kontynuatora wielkiej tradycji. Co więcej, funkcjonująca do połowy XVI wieku doktryna *diarchii* po odnowie patriarchatu i przy nieistniejącej serbskiej państwowości, zdaje się w swej klasycznej formule nieaktualna. Cerkiew staje się bowiem jedyną i zastępującą państwo instytucją, a jej zwierzchnik politycznym

³ Tego fragmentu brak w wydaniu I. Ruvarca (*Žywot cara Uroša* 1867: 213–232).

przywódcą – etnarchą. Tego rodzaju przekształcenie tradycyjnej formuły odzwierciedla się nie tylko w literaturze, ale też ikonografii, czego dobitnym przykładem może być powstała 1594 roku kompozycja w monasterze Orahovica;

Oparte na kompozycji *lozy* Nemanjiciów freskowe przedstawienie Stefana Nemanji jako etnarchy – zarówno politycznego, świeckiego, jak też religijnego przywódcy Serbów, stanowi pierwszą tak wyraźnie zaakcentowaną reinterpretację ustalonego i dotychczas dominującego szablonu malarskiego; poprzez postać św. Simeona – władcy-mnicha uwielbieni zostają patriarchowie pećcy jako idealni następcy zwierzchników państwa i Cerkwi epoki Nemanjiciów (Gil 2005: 77; cf. Медаковић 1988: 112; cf. Маријановић-Душанић 1994: 60–64).

Warto podkreślić, że w takiej roli będą do końca istnienia tzw. drugiego patriarchatu (do 1766 roku) oficjalnie występować kolejni zwierzchnicy cerkiewni, ich wizerunek i pozycję będzie określać miano przywódców politycznych (Gil 2005: 77; Гавриловић 1991: 40).

W odróżnieniu od hagiografii, hymnografii i ikonografii relacja władzy i genealogii w tekstach historiograficznych wyraża się nie tylko w odwołaniu do idei *świętej lozy*, lecz przede wszystkim za pomocą skonstruowanego rodowodu, przez jego pogłębienie i mitologizację. W utworach realizowanych w ramach obu tradycyjnych gatunków – rodosłowu i latopisu, związek władzy i pochodzenia stanowi komponent klasycznego historiograficznego mitu początku sytuującego serbskich zwierzchników – ojców założycieli i ich następców w roli prawowitych spadkobierców wielkiego dziedzictwa, kontynuatorów uniwersalnej i rodzimej tradycji. Pogłębiony rodowód jest tu więc celowym zabiegiem służącym wykazaniu dawności, szlachetnych korzeni serbskiego władcy i całej dynastii, a przez to ujawniającym podstawową funkcję mitu wyznaczającego początki, które zawsze muszą wiązać się z wybitną i powszechnie znaną osobistością – w tym przypadku przez siostrę z pierwszym chrześcijańskim cesarzem. Związek przez pokrewieństwo z wielkim imperatorem nie tylko nobilituje, ale też wynosi serbskiego władcę do godności prawowitego i godnego dziedzica, następcy i naśladowcy wielkiego czynu pradziada (Ossowski 1966: 129). Staroserbskie utwory historiograficzne podnoszą temat znakomitego pochodzenia dość szczegółowo i na tle przełomowych wydarzeń, zdarza się, że zawarta w nich narracja niejednokrotnie sięga czasów bi-

blijnych, a następnie pierwszych wieków chrześcijaństwa, z którymi powiązana zostaje serbska geneza. Po raz pierwszy informacja taka pojawia się w *Żywocie despoty Stefana Lazarevicia* Konstantyna Kosteneckiego, gdzie trafia najprawdopodobniej pod wpływem przekładu bizantyńskiej kroniki Joannesa Zonarasa, a być może zostaje także zapożyczona, zresztą *via* przekaz ustny, z bardzo popularnego w XV wieku włoskiego dzieła *I Reali di Francia* zawierającego bezpośrednią wzmiankę o rodzicach pierwszego francuskiego władcy – siostrze Konstantyna Licynii oraz jej mężu Licyniuszu (Банашевић 1955: 6–10; Da Barberino 1947: I, 8; Graf 1923: 462). Zaadaptowana konstrukcja rodowa wkrótce stanie się stałym i obligatoryjnym elementem narracji o serbskich początkach – przodkach Stefana Nemanji. Jej podstawę niemalże każdorazowo stanowi wieść o tym, że ze związku Konstancji z cesarzem Licyniuszem ma się narodzić pradziad Nemanji – Bela Uroš, co więcej, zawsze w tej relacji eksponowana jest bliskość z samym Konstantynem Wielkim:

и роди отъ Коньстантинѣ сына Бела ОѸроша // сынъ его Бѣла ОѸрошь, иже ѿ сестры цареѡы Константїѣ // Коньстантинѣ сестраѡа Коньстантина же цара роди сынъ его, емоу же власи глави его више бели, и нарекоше име его Бела ОѸрошь // Константина же сестра Константинова, жена Ликинїева, роди Ликинїю сына, емоу же власи главѣ его више бѣли, и нарекоше име емоу Бѣла ОѸрошь (*Konstantinov*: 38; *Karlovački*: 7; *Zagrepski, Vrhobreznički*: 5; cf. *Pejatovičev*: 40, *Ruvarčev*: 79, *Novakovičev*: 101, *Hadži-Jordanov*: 112; *Pajsijev*: 5; *Čorovičev*: 69).

Należy zwrócić uwagę również na kreację wizerunku Licyniusza nazywanego tu Serbem czy nawet serbskim cesarzem (Ликинїѣ вѣше дальматинскыи господинь, родомъ Сръбинь // Ликию Сръбинѣ вѣти родомъ /.../ Ликинїа цара сръбскаго // болгарина некоего Сръбина, именовъ Ликинїа), a jednocześnie, co nie jest zbyt częste, zgodnie z faktami historycznymi ze względu na prześladowania chrześcijan, jakich się dopuszcza, przedstawianego jako ciemieżyciel, bałwochwalca, „bezbożny” władca:

Ликунїѣ же, тако прїемъ власт(ть), тыше се вѣставити единство, и вѣздвиге гоненїе на христїани // царствоующеу нечестивомоу(!) Ликунїю /.../ Ликунїѣ же въ томъ царствїи въ благопокорни мало прѣвие, прѣложи се на идолослуженїе. и наче моучити христїани // Ликианоу моучителю /.../ Ликинїѣ же въ томъ мало прѣвисть, прѣложи се на идолослуженїе, и начет моучити христїани // Ликинїѣ же въ томъ царствїи не прѣвисть въ благопокорнїи, нь прѣврати се на идолослуженїе, и на-

четы мучити христїаны (*Konstantinov*: 38, *Karlovački*: 1, 3; *Vrhobreznički*: 3; *Karlovački*: 5, *Zagrepski*, *Pajsijev*: 2, 5; *Vrhobreznički*: 5).

W dalszej części wszystkie rodosłowy zawierają bez mała jednakową relację o spowodowanej pogromami chrześcijan ucieczce Beli Uroša (lub jego ojca) do Zahumlja (albo na ziemię gocką, a potem serbską), gdzie z jego mariażu z francuską księżniczką Anną rodzą się synowie: Zavida, Stracimir, Prvoslav i Tehomil – ojciec Nemanji (*Karlovački*, *Zagrepski*, *Pajsijev*, *Vrhobreznički*: 7). Opowieść o szlachtetnym pochodzeniu wyrażnie stanowi tu mitologiczny i ideologiczny grunt dla relacji o samym Stefanie Nemanji, który jawi się jako prawowity dziedzic ziem praojców (Клестїю впасѣет се приходити въ свое прѣвѣчество землє рашкыє, и въ сихъ наследникъ быти прѣдѣднихъ // И опльчивї є (!) приходитъ въ свое вѣчество пръвєє земля рашкихъ, и в сихъ наследникъ бити дедьними си // Неманя, иже и вѣставъ и опльчивъ се прѣходитъ пръвєє землє рашкихъ, и въ сихъ наследникъ бысть дедьники(!)), na wzór wybitnego pradziada Konstantyna jako władca wielki, samodzierżawny (великы жоупан самодержавны господин всѣхъ сръбскыхъ землє, такоже више рече се, поморїа къ западѣ, и Дїюклитїє, и Далмантїє, и Захльмїа и Травшнїє къ Истрѣ), przede wszystkim zaś niesłychanie pobożny i miłujący wiarę chrześcijańską, co można odczytywać również jako sugestię swoistego zmycia Licyniuszowego grzechu (*Karlovački*, *Zagrepski*: 8; *Vrhobreznički*: 7; *Karlovački*: 10). Aluzja jest wyraźniejsza już w starszych latopisach podkreślających zasługi Nemanji – Simeona w utwierdzeniu wiary i zwalczaniu herezji, a przez to implikująca odkupienie przewiny jednego i kontynuację szlachtetnego czynu drugiego z prarodziców; pojawia się bowiem na pozycji ojca, pogromcy, oświeciciela i nauczyciela:

великыи вѣць нашъ и пръвѣ свѣтилникъ тоє землє, светын Сїмєон Неманя, новын муроточць, оутвердивъ православіє; потрѣвивъ ереси своего вѣчества сръбскыє землє // При животѣ и въ начелствы еше соущоу ємоу, потрѣбѣ ереси вѣсе дръжавы своеє землє сръбскыє, и насады благочестїє // Сын светын Сїмєон оутверди православіє въ землє сръбскѣи, ереси во потрѣбѣ, и такоже нѣкыи оучитель, хто сче, хто своимъ житїемъ исправлє и наказоує, такоже ви рещи и томоу по своему оучителю и вѣщаго владыкы гласоу: такоже мене видитє твореща, сице и вы творитє (*Koporinjski*, *Pečki*, *Studenički*: 8; cf. *Cetinjski*: 8; *Vrhobreznički*: 142).

Utrwalona w rodosłowach i starszych latopisach konstrukcja genealogiczna ewidentnie służąca podbudowie pozycji serbskiego władcy jest rekapitulowana w tzw. młodszych tekstach latopisowych. W zasadzie jedyną różnicą jest kierunek zawartej w nich wszak identycznej narracji. Wprowadzenia nie stanowi już stopniowo zawężana, sięgająca czasów Stefana Nemanji historia ogólna, lecz sama figura założyciela wraz z gotowym rodowodem. Jest więc przedstawiany jako wielki żupan z rodu – korzenia szlacheckiego wyrosły, prawnuk Konstancji siostry wielkiego cesarza Konstantyna, a dodatkowo z pokolenia władców raškanskich spokrewnionych z cezarem Augustem:

В. л. ꙗꙋзмъ въздвиже се Неманѣа господинъ Срѣбленѣи и царьствова ·мв· лѣт(ѣ) – Бысть великъ жоупанъ ѿ племена благочастива корене ветавъ, и прѣвѣноукъ Константинѣ сестри великаго цара Константина и племена рашкаго господства съродства Явгуста кесара (Rivarčev II: 419; cf. Sofijski II, Vasičev, Podgorički: 429, Vukmanovičev, Senički, Magaraševičev, Hilandarski: 465; Verkovičev, Ostojičev: 487; Jankov, Dečanski: 504; Sečenički: 520; cf. Belopoljski: 549; Koviljski: 559; Brankovičev: 1058–1060).

W narracji zwykle zostają przywołani bezpośredni przodkowie – Bela Uroš i Tehomil, po czym następuje właściwa już opowieść o Nemanji, zespalająca mit pochodzenia z założycielskim. Wzór tego połączenia znajduje się w uważanym za najstarszy rodosłów fragmencie tekstu żywotowego Konstantyna Kosteneckiego, gdzie jest ono kombinacją genealogii i idei *świętej łązy*, dodatkowo podbudowaną biblijnym motywem Bożej łaski i wybraństwa. Autor przywołuje motyw drzewa dynastycznego (rodu Nemanjiciów), którego rozkwit, jak powiada, ze względu na wspaniałych przodków dziwić nie może: и много оубо лоза та процвьте. Яце Константъиною, аце ли же и Ликиниємъ, нѣсть чюдъно, ро czym kreśli analogiczne do rodu Abrahama, Izaaka i Jakuba, powołanie serbskiej dynastii: Исаав во, рече, роди Рагоуила, Рагоуиль же роди Зара, Зара же роди праведнааго Їова. Зры, коликъ цвьть израсти богъ и здѣ Авраамюу и Исаакоу (Konstantinov: 39). W wielu rodosłowach i latopisach pogłębiany rodowód spleta się z konstrukcją rodową i ideą *diarchiczną*, co wyraża już opowieść o początkach serbskiego (Nemanjiciowskiego) państwa i Cerkwi będąca swoistą realizacją mitu założycielskiego. Jego filarami są rzecz jasna Stefan Nemanja, Sava i Stefan Pierwoukoronowany, których wizerunki bu-

dowane są w ideologicznej perspektywie, w kontekście władzy państwowej i cerkiewnej. Jawią się więc w roli spadkobierców oraz naśladowców czynu wielkich przodków, z Bożej woli obdarowani najpierw wieńcem żupańskim (благоволеніємъ кожїемъ великы жоупан и самодръжавны господинь всѣхъ сръбскыхъ земль), potem królewskim (вѣнцѣмъ краљевства /.../ въ слоужбѣ краљевствѣ), a także żezłem arcybiskupim – ze zwycięskim Krzyżem (Сѣи же прѣосвещенїи и прѣвы архїепископъ сръбскы Сава // архїепископскїи жезалъ съ крестоу) (*Karlovački*: 10, 12, 11; *Ruvarčev I*: 167). Kreowana na podobieństwo Konstantynowe postać Stefana Nemanji sama staje się wzorcowa w sferze władzy i wiary (Плюханова 1995: 111). Pierwszy król jest przedstawiany jako prawowity następca, „we wszystkim podobny ojcu”, władca „Boga miłujący, łaskawy, dobry, pokorny, mądry...” (Сѣфанъ же, сынъ югѡ, прїемъ благословенїѣ ѡца своего по Іковѣ, по вѣскѣмъ подовынь выст ѡцоу своему, глаголю же боголюбивь, милостивь, благъ, кротъкъ, благоразѣмьн, и елика силъ подовна, доврѣ правѣ и съблюдаѣ ѡчьство свое), zaś pierwszy arcybiskup jako niewzruszenie umacniająca „świętą wiarę prawosławną przez świętych nauczycieli wyznawaną” (И въ всѣхъ странахъ съхъ прѣосвещенны Сава дръжати повѣле твердо и непоколѣбнимо православноу светоу вѣроу светими оучители провѣданнѣю) (*Koporinjski*: 122; *Karlovački*: 11). Ta swoista *triada* świętości, zespolona w jedną założycielską figurę stanowi ideał, trwały punkt odniesienia dla kreacji wizerunków kolejnych panujących, których cechy zawsze pokrywają się z ideologicznym kanonem określającym prawowitego i dobrego władcę. Opowieść funkcjonująca w granicach metafory dziedziczenia, następstwa władzy tworzy trwałą strukturę mitu politycznego, który utrwała i sankcjonuje określoną kolejność i porządek.

Z oczywistych względów artykuł jedynie sygnalizuje problem relacji władzy i genealogii, ich specyficznego funkcjonowania w starserbskiej literaturze – tekstach hagiograficznych, hymnograficznych i historiograficznych. Jednak nawet w skromnej liczbie przytoczone przykłady ujawniają szeroko i trwale obecny mechanizm ideologicznej kreacji wizerunku panującego, eksponowania szczególnego pochodzenia i przeznaczenia, miejsca i roli w przestrzeni historycznej, politycznej, eklezjalnej, kulturowej. Związek władzy i rodowodu wyrażają w literaturze dwie charaktery-

styczne konstrukcje – dynastyczna, ukształtowana na wzór biblijnego motywu pnia Jessego i funkcjonująca jako *sveta loza* Nemanjiciów, oraz rodowodowa – stanowiąca komponent klasycznego mitu historiograficznego określającego początki, mityczną genezę serbskiego władcy, a także całego rodu uważanego przez to za charyzmatyczny i święty.

Literatura

- Банашевић М., 1955, *Летописци о пореклу Немањића*, „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор”, кс. 21, з. 1–2, Београд, с. 6–10.
- Богдановић Д., 1979, *Крмчија Светога Саве*, w: *Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање*, ред. В.Ј. Ђурић, Београд, с. 91–99.
- Da Barberino A., 1947, *I Reali di Francia*, a cur. G. Vandelli, G. Gambarin, Bari, lib. I, cap. VIII.
- Evans J. A., 2008, *Justynian i Imperium Bizantyńskie*, przeł. B. Godzińska, Warszawa.
- Flis A., 2001, *Chrześcijaństwo i Europa. Studia z dziejów cywilizacji Zachodu*, Kraków.
- Гавриловић С., 1991, *Српски национални програм патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабенте из 1736/37 г.*, „Зборник Матице Црпске за историју” nr 44, Нови Сад.
- Gil D., 2005, *Prawosławie. Historia. Naród. Miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*, Kraków.
- Graf A., 1923, *Roma nella memoria e nelle immaginazioni del Medio Evo*, Torino.
- Јиречек К., 1952, *Историја Срба*, т. I, Београд.
- Медаковић Д., 1988, *Представа српских владара-светитеља у XVIII веку*, w: *Барок код Срба*, Београд.
- Маријановић-Дишанић С., 1994, *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Београд.
- Маријановић-Дишанић С., 1997, *Владарска идеологија Немањића*, Београд.
- Мошин В., 1979, *Правни списи Светога Саве*, w: *Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање*, ред. В.Ј. Ђурић, Београд, с. 101–128.
- Ossowski S., 1966, *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, w: S. Ossowski, *Dziela*, т. 2, Warszawa.
- Пајсије Патријарх, 1993, *Сабрани списи*, прељ. Д. Богдановић, Т. Јовановић, Београд.
- Петровић М., 2002, *Свети Сава као састављач и преводилац Законоправила – српског Номоканона*, „Историјски часопис” nr 49, с. 27–45.

- Плюханова М., 1995, *Сюжеты и символы Московского Царства*, Санкт-Петербург.
- Стојановић Љ., 1927, *Стари српски родослови и летописи. Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*, ks. XVI, Сремски Карловци. Rodosłowy i Latorisy: *Konstantinow, Karlovački, Zagrepski, Vrhobreznički, Pejatoviček, Ruvarček, Novakoviček, Hadži-Jordanov, Pajsijev, Ćoroviček, Pečki, Koporinjski, Studenički, Vrhobreznički, Ruvarček II, Sofijski II, Vasiček, Podgorički, Vukmanoviček, Senički, Magarašević, Hilandarski, Verkoviček, Ostojiček, Jankov, Dečanski, Sečenički, Belopoljski, Koviljski, Brankoviček, Ruvarček I.*
- Schmemmann A., 2001, *Droga prawosławia w historii*, przeł. H. Paprocki, Białystok.
- Srbljak (Pravila molebnaja svjatih serbskih)*, Rimnički z 1761 r. (starodruk ze zbiorów Biblioteki Macierzy Serbskiej, sygn. R 18, Sr II).
- Srbljak (Pravila molebnaja svjatih serbskih)*, Moskiewski z 1765 r. (starodruk ze zbiorów Biblioteki Macierzy Serbskiej, sygn. R 18, Sr IV).
- Srbljak (Pravila molebnaja svjatih serbskih)*, Belgradzki z 1861 r. (starodruk ze zbiorów Biblioteki Macierzy Serbskiej, sygn. R 19, Sr IV).
- Србљак. Службе. Канони. Акатисти*, 1970, оргас. Ђ. Трифуновић, ks. 3, Београд.
- Старе српске биографије XV и XVII века. Цамблук. Константин. Пајсије*, 1936, przeł. Л. Мирковић, przedmowa П. Поповић, Београд.
- Wieczera mistyczna. Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, 1988, wyb., оргас., przeł. H. Paprocki, Warszawa.
- Žywot św. Symeona*, 1865, w: *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, написао Доментијан, wyd. Ђ. Даничић, Београд.
- Žywot cara Uroša*, 1867, w: „Гласник Српског Ученог Друштва”, ks. IV, z. XXI (старога реда), Београд.
- Žywot św. Uroša I*, 1866, w: *Животи краљева и архиепископа српских написао архиепископ Данило и други*, wyd. Ђ. Даничић, Загреб.